

KOMMENTAR TILL JOHAN P. OLSEN, "DEMOKRATI OG POLITISK ORGANISERING I EN KRISETID"

Demokrati utan romantik

Andreas Bergh

Det är ånyo dags att diskutera demokratins kris och politiska institutioners roll i kristider. Denna gång är diskussionen föranledd av Johan P. Olsens text om ämnet ("Demokrati og politisk organisering i en krisetid") som i sin tur bygger på hans bok *Government Organization and Civilized Coexistence* (Olsen 2026a, b).

Det finns ett berömvärt inslag av självvrannsaking i båda. Olsen konstaterar att den demokratiskt-optimistiska tron – att folkvalda styr rationellt och ansvarsfullt inom legitima institutioner – utmanas av modern komplexitet, polarisering och anti-demokratiska rörelser. Mot denna bakgrund målar han upp tre möjliga framtider: demokratiskt förfall, återupprättande av den gamla ordningen, eller förnyelse genom nytänkande om demokratins normativa och organisatoriska grunder.

Framställningen är sådan att läsaren omedelbart inser att de två första alternativen bör undvikas. Det tredje alternativet är förhållandevis vagt beskrivet, men ska nog tolkas mer som ett forsknings- och politiskt program än ett handlingsrecept. Gott så.

Enligt Olsen utgick den gamla demokratiska ordningen från att det finns ett enhetligt folk, en tydlig folkvilja, rationella beslutsfattare, kontrollerbara organisationer och en stat som kan omsätta demokratiska ideal i praktik. Jag hoppas innerligt att detta åtminstone delvis är en efterhandskonstruktion – ty om det någonsin fanns en demokratisk ordning byggd på dessa antaganden, kan vi rimligen förvånas över att den snabbt började knaka i fogarna?

Redan på 1950-talet visade Kenneth Arrow i sitt omöjlighetsteorem att det inte finns någon entydig folkvilja som kan härledas ur individuella preferenser (Arrow 1951). Folkviljan måste konstrueras och uttolkas. Anthony Downs visade att rationella väljare har minimala incitament att informera sig om politik, och att rationella politiker följaktligen har starka skäl att erbjuda slagkraftiga narrativ snarare än välgrundad politik (Downs 1957). James Buchanan sammanfattade slagkraftigt public choice-skolans insikt att politiker

och byråkrater har sina egna preferenser och mål i tre ord: *Politics without romance* (Buchanan 1979). Det finns med andra ord goda skäl att tänka sig att den gamla demokratiska ordningens pelare inte främst bröt samman under trycket av populism och polarisering; de var problematiska redan från början.

Den gamla ordningen kontrasterar Olsen sedan effektivt mot situationen i dagens Europa (och på många andra håll) där samhällena präglas av pluralism, ojämlikhet, maktskillnader, kulturella konflikter, svagare tillit och osäkra geopolitiska villkor. Slutsatsen blir att demokratins försvarare inte behöver hitta en perfekt ordning, men däremot bör försöka skapa acceptabla institutioner, identiteter och levnadsformer som gör fredlig samexistens möjlig.

Olsens slutsats är det lätt att instämma i. Men utan konkretion är det lite för lätt att avfärda Olsens svar på demokratins problem med det engelska uttrycket *too little, too late*.

Jag har inte mycket att invända mot Olsens framställning, men skulle vilja ta detta tillfälle i akt att komplettera Olsens analys en liten smula på två punkter:

För det första: Hur kommer det sig att vi bara några enstaka decennier efter diskussionen kring Fukuyama och historiens slut, åter har hamnat i ett läge där vi slåss för demokratins framtid?

För det andra: Vad ska vi göra nu – i konkreta termer?

Hur hamnade vi här?

Frågan är naturligtvis för stor för att besvaras i sin helhet här – och jag är dessutom inte i närheten av att kunna leverera ett sådant svar. Men jag har länge lekt med tanken att vurmen för demokratiskt deltagande gick för långt, och att detta är åtminstone en delförklaring till utvecklingen. I Sverige märktes detta inte minst i de officiella demokratiutredningarna. 1990 års maktutredning (SOU 1990:44), *Demokrati och makt i Sverige*, konstaterade att demokrati kräver mer än formella regler, nämligen reella deltagande- och inflytandemöjligheter.

Tio år senare gick Demokratiutredningen (SOU 2000:1) betydligt längre, och betonade det faktiska deltagandet snarare än möjligheterna att delta. För att undvika att demokratin reduceras till val vart fjärde år, behövdes medborgaraktivitet, offentlig debatt, föreningsliv och levande kanaler mellan valen.

På flera sätt har politiskt deltagande och politiskt engagemang ökat markant sedan dessa utredningar kom, både i Sverige och på andra håll. Men innehållet i engagemanget har nog inte alltid varit vad statsvetare och utredare såg framför sig.

Om det politiska engagemanget består i att förvandla vanliga demokratisk konflikt till existentiell och identitetsmässig vän-fiende-politik, och om maktinnehav används för att gynna den egna gruppen på utgruppers bekostnad, hade det möjligen varit att föredra om detta engagemang istället kanaliserades till exempelvis tennis, matlagning och dataspel.

Jag läser Olsen som att han är inne på liknande tankar. Han citerar exempelvis både Tingsten och Lipset och konstaterar att demokratin kan funkade utmärkt utan en hög nivå av deltagande, och att lågt valdeltagande faktiskt kan indikera nöjdhet med hur systemet fungerar. Omvänt kan plötsliga deltagandestegringar stundom mobilisera medborgare som saknar demokratiska värderingar, med potentiellt destabiliserande effekter. Jag tror att det ligger något i detta synsätt, och jag tror att ny informations- och kommunikationsteknik gav arenor och inflytande åt röster som tidigare främst muttrat ilsket vid TVn.

Jag lutar således åt att västvärldens intellektuella hade en alltför romantisk bild av det demokratiska deltagandet, och att många togs på sängen när populism och hat valde fram i kommentarsfälten och på sociala medier. Kanske är skadan nu redan skedd, kanske hade utvecklingen blivit densamma i vilket fall, men för mig är det trevligt att hitta en åsiktsfrände i Olsen.

Vad göra nu?

I likhet med Levitsky & Ziblatt (2018) pekar Olsen på att demokratier sällan kollapsar genom yttre angrepp utan inifrån, de förlorar sin legitimitet och ledare urholkar de normer och spelregler som demokratin vilar på. Olsen tillägger att demokratiska ordningar behöver mer än försvar av det bestående, de behöver narrativ som ger riktning, tillhörighet och hopp.

Även på denna punkt tror jag Olsen har rätt, men jag tror medicinen behöver konkretiseras för att göra nytta. Kanske kan Lundahistorikern Dick Harrisons tankar om en nordisk union ("Kalmarunionen 2.0") vara en sådan konkretion? För de nordiska länderna, som redan delar rättsstat, tillit och välfärdsmodell men saknar en gemensam politisk riktning, skulle unionsbygget kunna erbjuda just den typ av institutionell rörelse framåt som Olsen, Levitsky & Ziblatt och många andra nu efterlyser. En nordisk union har fördelen att vara tillräckligt liten för att kännas konkret och genomförbar, och tillräckligt stor för att ge tyngd – till skillnad från EU-fördjupning, som riskerar att drunkna i institutionell komplexitet och motstridiga intressen.

Ju mer jag tänker på idén, desto mer tilltalande ter den sig. Kanske var min kommentar *Too little, to late* onödigt negativ. Jag föredrar nog: Bättre sent än aldrig!

Låt nästa temanummer av *Statsvetenskaplig tidskrift* ta sig an frågan på allvar. Hur byggs en nordisk union så att den blir ett stärkande projekt? Kan vi genom samordning och självförtroende stärka vårt inflytande i EU? Frågorna och möjligheterna ter sig närmast oändliga.

Referenser

- Arrow, Kenneth J., 1951. *Social Choice and Individual Values*. New York: Wiley.
- Buchanan, James M., 1979. "Politics Without Romance: A Sketch of Positive Public Choice Theory and Its Normative Implications." *IHS Journal* 3: B1–B11.
- Downs, Anthony, 1957. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper & Row.
- Levitsky, Steven & Daniel Ziblatt, 2018. *How Democracies Die*. New York: Crown.
- Olsen, Johan P., 2026a. "Demokrati og politisk organisering i en krisetid", *Statsvetenskaplig tidskrift*, årg. 128, nr 2.
- Olsen, Johan P., 2026b. *Government Organization and Civilized Coexistence*. Oslo: Scandinavian University Press.
- SOU 1990:44. *Demokrati och makt i Sverige*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- SOU 2000:1. *En uthållig demokrati! Politik för folkstyrelse på 2000-talet*. Stockholm: Fritzes.